

Розвиток туристичного потенціалу у воєнний час: міжнародний досвід і перспективи України

Філюк Світлана Михайлівна¹, Зарічняк Андрій Петрович²

Опубліковано	Секція	УДК
13.12.2022	Економіка	338.2

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7588656>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Представлена стаття присвячена формуванню наукових уявлень про перспективи розвитку туристично-рекреаційного потенціалу України у воєнний час з урахуванням міжнародного досвіду. Охарактеризовано ключові загрози розвитку туристично-рекреаційного потенціалу, вирішенням яких може стати урахування досвіду інших держав, котрі відновили туризм після війни. Досліджено сучасні стратегічні підходи до відновлення туристично-рекреаційного потенціалу на прикладі досвіду Хорватії, Кіпру, Ізраїлю та Грузії. Доведено, що стратегія загального просторового розвитку України має передбачати реорганізацію економічного простору задля створення та розвитку перспективних центрів економічного розвитку та зростання, демонстрації економічного потенціалу територій, розвитку людського капіталу. Наголошено, що важливою умовою екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу є подолання інфраструктурних обмежень розвитку регіонів, що матиме вирішальне значення для розширення географії внутрішнього, а у перспективі і в'їзного туризму. Доведено перспективність військово-історичного туризму як стратегічного вектору розвитку туризму в Україні у воєнний час, що має не тільки суто економічне значення, але також сприятиме підтримці міжнародного іміджу України, відіграватиме значну цивілізаційну та гуманістичну роль у часі війни і після перемоги України.

Ключові слова: воєнний стан, туристично-рекреаційний потенціал, стратегія, військово-історичний туризм.

Development of tourist potential in wartime: international experience and prospects of Ukraine

Annotation. As a result of russia's prolonged military aggression, Ukraine suffered large-scale losses. The crisis affected everyone. Against the background of the terrible war crimes committed by the aggressor, the deaths of the civilian population, the humanitarian catastrophe, the loss of homes and livelihoods by millions of our fellow citizens, certain political, economic and ecosystem issues have taken a back seat. However, we must return to

¹ кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри туризмознавства і краєзнавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, <https://orcid.org/0000-0001-9714-7102>

² викладач кафедри туризмознавства і краєзнавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, <https://orcid.org/0000-0001-7191-6583>

these issues in order to form a scientific basis for rebuilding the economy and ecosystem potential of Ukraine, which in the future will become a guarantee of the sustainable development of our state and European and Euro-Atlantic integration.

The presented article is devoted to the formation of scientific ideas about the prospects for the development of tourism and recreation potential of Ukraine in wartime, taking into account international experience. The key threats to the development of tourism and recreation potential are characterized, the solution of which can be taking into account the experience of other states that restored tourism after the war. Modern strategic approaches to the restoration of tourism and recreation potential are studied using the experience of Croatia, Cyprus, Israel and Georgia. It was emphasized that an important condition for the ecological restoration of the safety of the tourist and recreational potential is to overcome the infrastructural limitations of the development of the regions, which will be of decisive importance for the expansion of the geography of domestic, and in the future, inbound tourism. The author proved the perspective of military-historical tourism as a strategic vector for the development of tourism in Ukraine during wartime, which has not only a purely economic significance, but will also contribute to the maintenance of the international image of Ukraine, will play a significant civilizational and humanistic role during the war and after the victory of Ukraine.

Keywords: martial law, tourist and recreational potential, strategy, military-historical tourism.

Вступ

Унаслідок тривалої військової агресії росії Україна зазнала масштабних втрат. Криза торкнулась кожного. На тлі жажливих військових злочинів, вчинених агресором, смертей цивільного населення, гуманітарної катастрофи, втрати мільйонами наших співгромадян домівок і засобів до існування окремі політичні, економічні та екосистемні питання відійшли на другий план. Однак, ми мусимо повертатись до цих питань задля формування наукового підґрунтя відбудови економіки та екосистемного потенціалу України, що у перспективі стане запорукою сталого розвитку нашої держави і європейської та євроатлантичної інтеграції.

Суттєвих втрат у ході війни зазнав туристично-рекреаційний потенціал. Криза набула системного характеру у зв'язку зі шкодою, завданою не лише людям і майну підприємств, котрі розміщувались на окупованих територіях і у зонах бойових дій. Ворогом були зруйновані, привласнені або викрадені природно-рекреаційні ресурси, об'єкти культурної і історичної спадщини, туристичної інфраструктури. Унаслідок війни туристичні потоки скоротились, а потенціал внутрішнього туризму залишається обмеженим у зв'язку з замінуванням значних територій, постійною загрозою нових нападів, у тому числі з північного напрямку і регулярних ракетних обстрілів.

Різним аспектам розвитку і збереження туристичного потенціалу у часі війни присвятили свої дослідження Бабов К.Д., Барвінок Н.В., Безверхнюк Т.М., Божко Л. Д., Кузьміч І.С., Малярчук Н. М., Холодок В. Д., Цуркан О.І., Чирва О. Г. та ін. *Метою цієї статті* є сформулювати наукові уявлення про перспективи розвитку туристично-рекреаційного потенціалу України у воєнний час з урахуванням міжнародного досвіду.

Результати

Формування сценаріїв розвитку туристично-рекреаційного потенціалу держав на межі війни традиційно ускладнюється у зв'язку зі слабкопрогнозованими ризиками політичного і військового характеру [1]. Можливі кризи, політична нестабільність, суттєва мілітаризація економіки, посилення бюрократії у сфері перетину кордону, зміни валютного курсу та інші супутні фактори негативно впливають на туризм держав, втягнутих у геополітичні конфлікти. Туристи відмовляються відвідати країну, у якій

ведеться підготовка або відбуваються активні бойові дії, навіть у разі, якщо вони локалізовані в межах певного регіону. Загроза бойових дій на території держави негативно впливає на її безпековий імідж, що, за відсутності державної іміджевої стратегії може призвести до кризи в'їзного туризму [2].

На даний час українському уряду бракує системного розуміння специфіки створення державної політики у туристичній галузі під час збройних конфліктів і метод «віддати усе в руки ринкового саморегулювання», застосований після вторгнення росії у 2014 р. зараз не спрацює. Все ж попередній період російсько-української війни мав неоднозначні оцінки за кордоном, зокрема, у зв'язку з тим, що росія не визнавала себе стороною конфлікту.

З метою поновлення туристичної та інвестиційної привабливості туристично-рекреаційної галузі України першочерговим завданням є вироблення довготривалої стратегії за цим напрямком з урахуванням досвіду країн, які у повоєнний час відновили і примножили власний туристично-рекреаційний потенціал.

Розпочнемо аналіз сучасних стратегічних підходів до відновлення туристично-рекреаційного потенціалу з досвіду Хорватії. Сфера туризм у цій країні практично припинила функціонувати впродовж 1990-х років під час війни. Після завершення війни розпочалась доволі широка піар-кампанія держави і втілення низки туристичних інновацій. Ключовою перевагою для просування було обрано природно-рекреаційний потенціал. Завдяки наявності географічних особливостей – сотень островів, вдалось забезпечити приплив туристів, які раніше знали лише про існування грецьких островів. Хорватські пляжі почали одержувати «голубі прапори» як свідчення екологічності та чистоти. Про пляжні локації Хорватії почали з'являтися публікації в іноземних виданнях, згодом по мірі розвитку інформаційно-комунікаційних технологій до процесу просування доєдналися блогери та соціальні медіа. Завдяки якісно вибудованій післявоєнній стратегії країною почали цікавитися великі круїзні компанії, а також міжнародні туроператори та відомі мережеві готелі. Швидкий розвиток туризму значно вплинув на хорватську економіку, нині понад десять мільйонів гостей кожного року приносять значні доходи країні створюючи близько 15% ВВП Хорватії [4].

У якості інших прикладів розглянемо досвід Кіпру, Ізраїлю та Грузії. Кіпр став одним з найбільш популярних осередків для туристів після завершення міжетнічного конфлікту громад Греції та Туреччини. Стратегія промо-туризму Кіпру була схожою до хорватської і передбачала визначення ключових туристичних переваг, а відтак – їх активна, масована реклама у інформаційному просторі інших держав [5].

Важливим для України є і досвід Ізраїлю, який не зважаючи постійні війни із Палестиною все одно зберігає статус туристичної країни. Особливістю є те, що туристичний бізнес Ізраїлю повністю адаптувався до ситуації постійної загрози військового конфлікту. Тим не менш, кожна швидкоплинна війна, як-от травнева війна 2021 року в Газі, призвела до позбавлення країни приблизно 0,5% річного приросту національної економіки. Галузі економіки суттєво недоотримують доходів; і особливих втрат зазнає туризм. Впродовж 50-денної війни в Газі (яка була найтривалішою з трьох воєн починаючи з 2009 року) туристичний бізнес Ізраїлю втратив свого кожного четвертого потенційного туриста, а також понад півмільярда доларів виручки. Тим не менше, акцент на медичному і паломницькому туризмі, а також медійна кампанія щодо заходів безпеки стали рушіями швидкого відновлення позицій Ізраїлю на міжнародному туристичному ринку [6].

Прикладом конкретної антикризової стратегії поновлення туристичної галузі по завершенню збройного конфлікту слугує досвід Грузії. Зазначимо, що російсько-грузинський військовий конфлікт 2008 року мав негативний вплив на всі галузі економіки Грузії, найбільші втрати спостерігались у сегменті подорожей, гостинності та

туризму. Після війни загальний показник в'їзного туризму зріс на 23% до попереднього року та склав понад 1,3 млн іноземних відвідувачів завдяки впровадженню стратегічного планування у туристичній галузі. До початку конфлікту, лише 2-3% населення світу знали про туристичний потенціал Грузії, але незабаром після завершення війни в Грузії спостерігалось зростання туристичних потоків і впізнаваності у міжнародному туристичному просторі [7].

Бачимо, що у основі повоєнного відновлення міжнародного туризму закладено ефективні масові комунікації. Однак слід наголосити, що масові комунікації не можуть самі по собі бути стрижнем відновлення туризму. Ключовим рушієм можуть стати інновації, що розбудовуються у сприятливому економічному та соціальному середовищі.

Стратегія загального просторового розвитку України має передбачати реорганізацію економічного простору задля створення та розвитку перспективних центрів економічного розвитку та зростання, демонстрації економічного потенціалу територій, розвитку людського капіталу. Важливою умовою екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу є подолання інфраструктурних обмежень розвитку регіонів, що матиме вирішальне значення для розширення географії внутрішнього, а у перспективі і в'їзного туризму.

Вважаємо, що у світлі окреслених вимог до розвитку туристично-рекреаційного потенціалу оптимальним для зосередження зусиль щодо конструювання інфраструктури, конкретизації туристичних об'єктів, залучення інвестицій і міжнародної кампанії з просування інтересів України у світі є військово-історичний туризм.

Військово-історичний туризм тісно пов'язаний із меморіальним туризмом, орієнтований на збереження історичної пам'яті і вшанування жертв війни. Військовий туризм як окремий вид туризму є досить відомим у світі, проте його розвиток зазвичай пов'язаний з обмеженнями морально-етичного характеру [8].

У світі відомо достатньо багато прикладів, коли держави які швидко відновлювалися після завершення масштабних конфліктів інтенсифікували розвиток військово-історичного туризму. Найбільш популярні дестинації для мілітарі-туристів знаходяться у США, Ізраїлі, Франції, Німеччині, Великій Британії, Франції, Іспанії, Китаї, а також у Польщі, Чехії та Україні [9]. Про популярність свідчить внесок військового туризму в економіку країн (рис. 2).

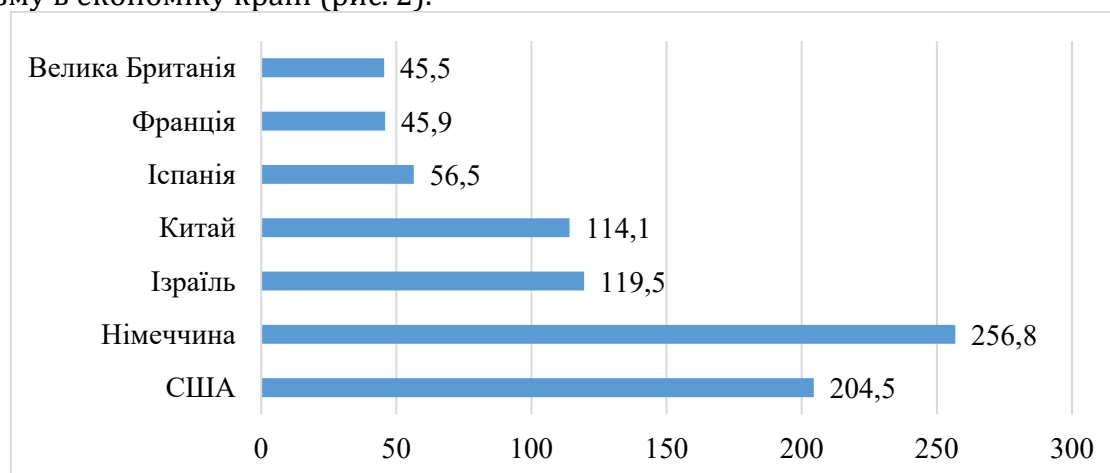

Рис. 2. Внесок від військового туризму в економіку країн, впродовж 2020 р., млн. дол. США

Джерело: сформовано авторами на основі [10]

Війна в Україні не має аналогів в сучасній історії, відтак і пряме запозичення досвіду не є можливим. Однак, окремі моделі можуть бути імплементовані для досягнення системного ефекту у розвитку туристично-рекреаційного потенціалу.

Пріоритетними передумовами розвитку військово-історичного туризму в Україні мають стати дослідження досвіду інших країн, які в даній ситуації досягли суттєвих успіхів; розвиток наукових досліджень ключових місць війни і подій, які відбувалися; створення інформаційно-фактологічної бази для розвитку «туризму пам'яті».

Військовий туризм на території нашої держави зберігатиме актуальність протягом багатьох років як інструмент підтримання пам'яті про військові злочини росії в Маріуполі, Бучі, Бородянці, Ірпені, Харкові, Ізюмі та інших містах і селах, а також задля вшанування місць, пов'язаних з війною в Україні, зокрема, Дебельцево, Чорнобаївка, о. Зміїний та ін.

Структуру ресурсної бази для організації військового туризму в Україні на даному етапі російсько-української війни представлено у таб. 1.

Таблиця 1

Географія ресурсної бази військово-історичного туризму України (2014-2022 р.)

Область	Місто/Село	Пам'ятка
Донецька	Дебальцеве	«Дебальцівський котел»
Донецька	Іловайськ	«Іловайський котел»
Донецька	Донецьк	Битва за Донецький аеропорт (виникнення феномену «кіборгів»)
Донецька	Слов'янськ	Бої за Слов'янськ
Донецька	Краматорськ	Бої за Краматорськ, геноцид українців (удар по вокзалу ракетою «точка-У» в квітні 2022)
Донецька	Северодонецьк	Бої за Северодонецьк
Донецька	С. Піски	Бої за Піски
Донецька	Маріуполь	Бої за Маріуполь, історія виживання й порятунку з Маріуполя, геноцид українців (авіаудар окупантів по драмтеатру), героїзм та незламність – подвиг оборонців «Азовсталі»
Київська	Буча	«Бучацька різанина» (місто загиблих та спалених танків)
Київська	Бородянка	“Найзруйнованіше місто Київщини”.
Київська	Гостомель	Знищення російського десанту, бої за аеропорт «Антонов», знищення української «мрії» (літака Ан-225 «Мрія»)
Київська	Ірпінь	Знищення мосту «життя»
Харківська	Ізюм	Звірства та масові вбивства цивільного населення російськими окупантами
Харківська	Харків	Шрами війни - результати ракетних ударів та обстрілів
Херсонська	Чорнобаївка	«Побачити Чорнобаївку та померти», «День бабака», «синдром Чорнобаївки»
Одеська	Острів Зміїний	«Хто контролює Зміїний, той контролює хід світової історії»

Джерело: сформовано авторами на основі [11]

З огляду на представлені у таблиці дані слід зауважити, що наявні потенційні об'єкти ресурсної бази військово-історичного туризму (станом на кінець 2022 року),

зосереджено в п'яти областях (Донецька, Київська, Харківська, Херсонська та Одеська). Маємо надію, що перелік можливих об'єктів поповниться тільки символами загибелі російської тиранії на українській землі.

Цінність посилення уваги до об'єктів і подій, що несуть суспільству відомості про звірства росії доповнюється і суспільним значенням декларування вічної пам'яті подій російсько-української війни. Окреслена стратегічна мета розвитку туризму у воєнний час, таким чином, має не тільки суто економічне значення – підтримку міжнародного іміджу України, а й цивілізаційну та гуманістичну цінність.

Не лише українці, а й увесь світ має усвідомлювати дійсні причини і наслідки війни. Поставленої цілі можливо досягнути спільними зусиллями за фінансової підтримки уряду і коштів міжнародної технічної допомоги, з залученням зацікавлених сторін та за сприяння Державного агентства розвитку туризму шляхом розробки центрального об'єкту потенціалу військово-історичного туризму в Україні – маршрутів пам'яті, які включатимуть частину зруйнованих окупантами об'єктів, які будуть збереженими для історії як демонстрація злочинів країни-агресора.

Послідовна підтримка розвитку потенціалу військово-історичного туризму в Україні вимагатиме від уряду ужиття наступних ключових кроків (рис. 3).

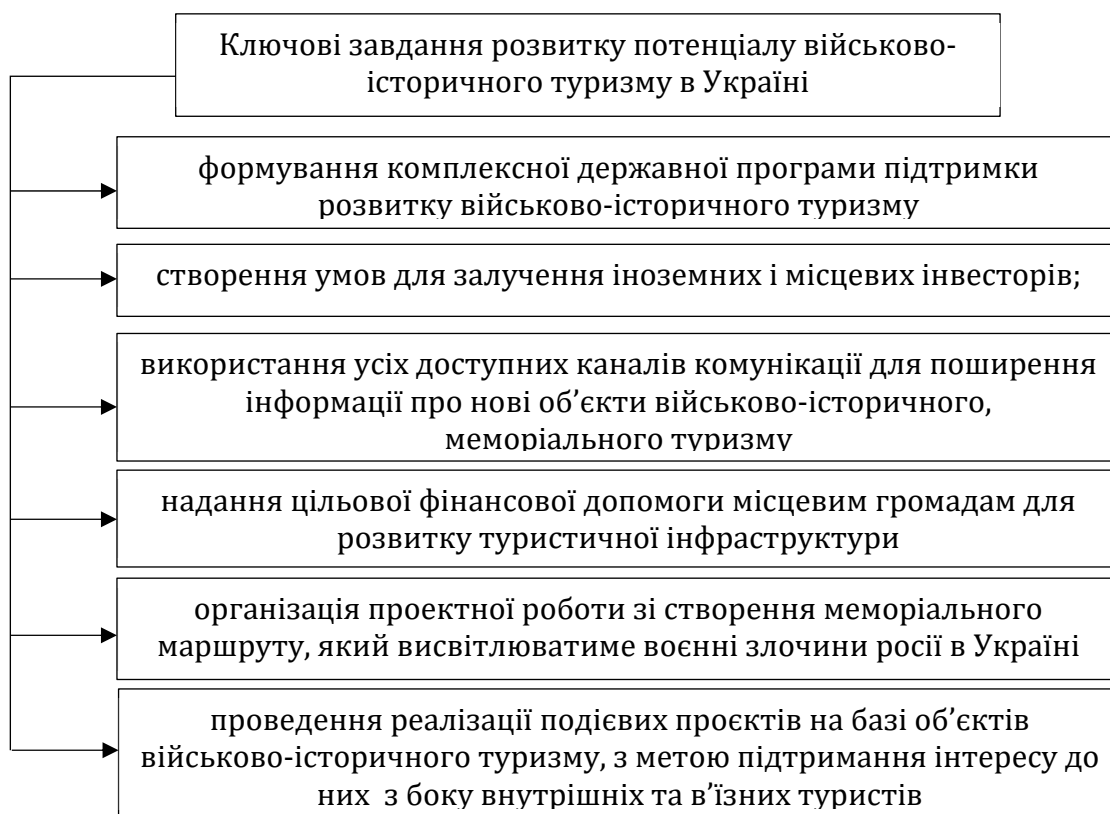

Рис. 3. Ключові завдання розвитку потенціалу військово-історичного туризму в Україні

Джерело: удосконалено авторами на основі [12]

Висновки

Звичайно, відновлення життєздатності індустрії туризму повинно розпочатися з самих найменш постраждалих у наслідок війни регіонів. Завдяки цьому, може бути сформована первинна база з метою залучення туристів. Територіально розвиток туристичного потенціалу повинен гнучко підтримуватись фінансово і кадрово з огляду на динаміку звільнення територій.

З урахуванням досвіду інформатизації туризму впродовж пандемії, окремі елементи стратегії розвитку потенціалу військово-історичного туризму можливо почати реалізовувати вже зараз у електронному форматі.

Мовлячи про відродження туристичної сфери у звільнених містах, мусимо наголосити, що всі проекти, які пов'язані з подіями війни повинні в першу чергу стати частиною пам'ятного туризму нашої країни. Саме тому ми наголошуємо на важливості максимально широкого залучення урядових установ, громадськості, місцевої влади і спеціалізованих науково-дослідних центрів до вирішення питання етичності і економічного обґрунтування проектів у сфері військово-історичного туризму. Очевидно, що вздовж маршрутів туризму пам'яті неетичним та недопустимим є розміщення певних атракціонів, а при плануванні подієвого туризму неприйнятне зневажливе ставлення до пам'яток героїчної боротьби народу проти російської окупації.

Список використаних джерел

1. Кузьміч І.С. Екологічні наслідки війни та проблематика екологічного туризму в контексті повномасштабного вторгнення рф. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/89.pdf>
2. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_Gum.pdf
3. Божко Л. Д., Холодок В. Д. Туризм: проблеми та перспективи розвитку під час війни. URL: <http://ku-khsac.in.ua/article/view/265423>
4. History of Tourism in Croatia. URL: <https://www.find-croatia.com/history-tourism-croatia/>
5. History of tourism in Cyprus. URL: <https://buyhome.com/history-of-tourism-in-cyprus/>
6. Is Israel Safe to Visit? URL: <https://travellersworldwide.com/is-israel-safe/>
7. Georgia Bets on Mountains and Toilets for Post-War Tourism Comeback. URL: <https://eurasianet.org/georgia-bets-on-mountains-and-toilets-for-post-war-tourism-comeback>
8. Кушнар'ов В., Поліщук О. Мілітарі-туризм як інноваційний напрямок екстремального та пізнавально-розважального туризму. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Туризм*. 2018. №1. С. 107–118. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7603.1.2018.151825>
9. Малярчук, Н. М., Чирва, О. Г. (). Проблеми та перспективи розвитку незвичайних видів туризму на території України після закінчення російсько-української війни на прикладі військового туризму. *Економічні горизонти*. 2022. Вип. 4(22). С. 34–42. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.4\(22\).2022.267014](https://doi.org/10.31499/2616-5236.4(22).2022.267014)
10. Zienkiewicz A., Podciborski T., Kaźmierczak R. Increased interest in military tourism on selected examples from the area of Northern and Northeastern Poland. URL: <https://komunikacie.uniza.sk/pdfs/csl/2021/04/20.pdf>
11. Барвінок Н.В. Перспективи розвитку воєнного туризму на території України після закінчення російсько-української війни. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2022. Вип. 18(2). С. 206-217
12. Безверхнюк Т.М., Бабов К.Д., Цуркан О.І. Ресурсне забезпечення післявоєнного відновлення та розвитку України: потенціал курортно-рекреаційної сфери. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. Вип. 6(8). С. 459-470. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-6\(8\)-459-470](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-6(8)-459-470)